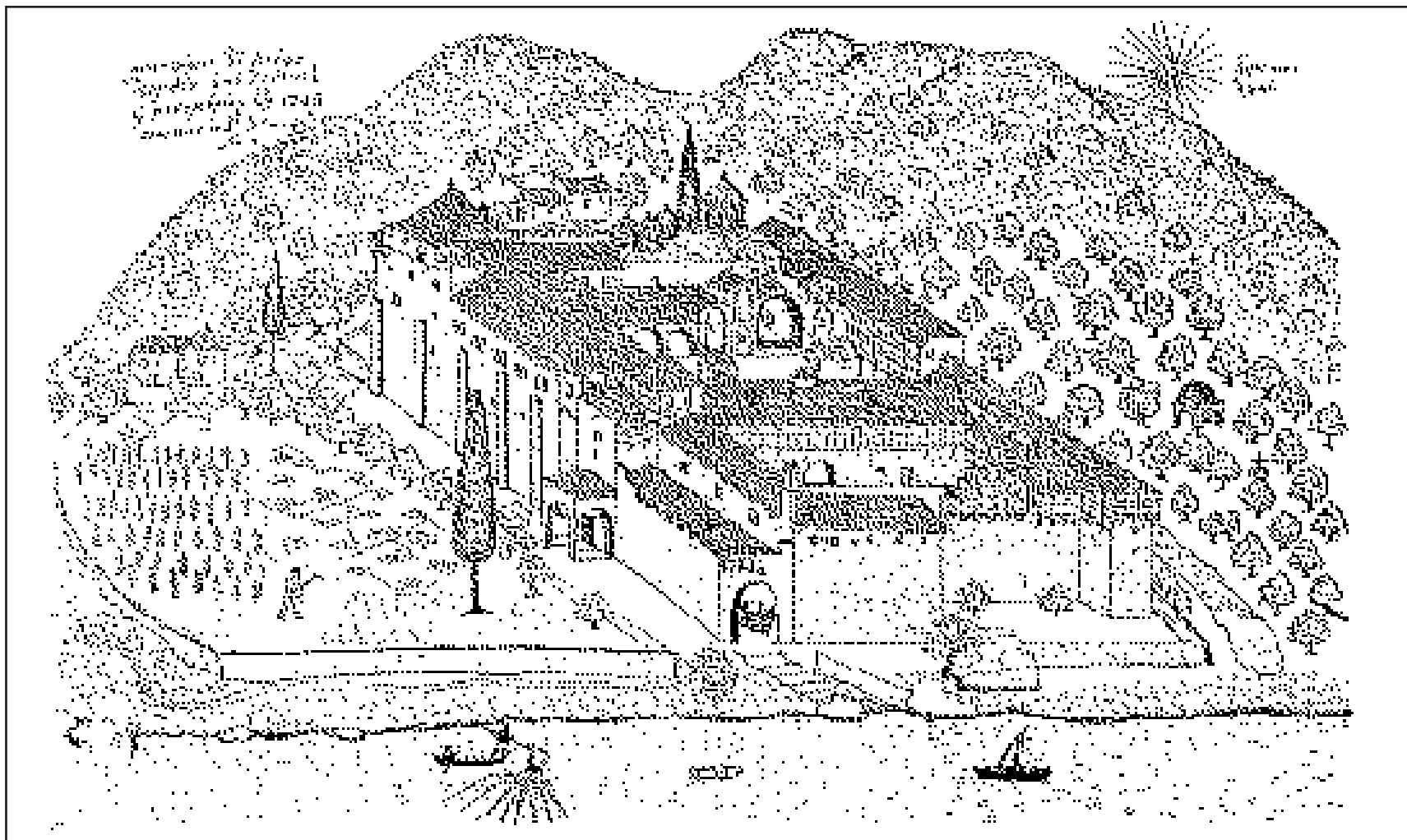

Ένα χιλιόχρονο αθωνικό κοινόβιο

Ιστορία της Ι. Μ. Ξενοφώντος από την ίδρυσή της το 998

Σχέδιο της Μονής Ξενοφώντος που έγινε το 1744 από τον Ρώσο περιηγητή – μοναχό Βασίλειο Μπάρσκι. Πρόκειται για τον παλιό περίβολο της μονής, πριν από τα έργα της επέκτασης, που άρχισαν το 1799.

Το Κρίτωνα Χρυσοχοΐδη

Διευθυντή Ερευνών του Ινστιτούτου
Βυζαντινών Ερευνών/ΕΙΕ

ΙΔΡΥΤΗΣ της Μονής Ξενοφώντος, που ευθύς εξ αρχής ήταν αφιερωμένη στον Αγίο Γεώργιο, υπήρξεν ο όσιος Ξενοφών, ο οποίος μαρτυρείται για πρώτη φορά στις αθωνικές πηγές το έτος 998. Η χρονολογία αυτή αποτελεί το όριο ante quem για την ίδρυση της μονής. Αρχικά, το μοναστήρι ήταν μικρό, δεν περιελάμβανε μνημειακού χαρακτήρα κτίσματα και περικλειόταν από περίβολο μετρίων διαστάσεων. Στην περίοδο της ηγουμενείας του κτίτορα πρέπει να τεθεί και η πρώτη φάση του καθολικού. Οσον αφορά την εσωτερική οργάνωση, ο όσιος είχε ορίσει κάποιους κανόνες ή τουλάχιστον είχε δώσει κάποιες οδηγίες για τη λειτουργία της κοινότητας. Διάδοχός του στην ηγουμενεία υπήρξε, πιθανότατα, ο αδελφός του Θεόδωρος που μαρτυρείται ως ηγούμενος ως το 1035.

Παρά τη σημαντική περιουσία που διέθετε, η μονή σταδιακά παρήκμασε. Το 1078 αρχίζει νέα περίοδος ακμής, που οφείλεται στις εκτεταμένες ανακαινιστικές δραστηριότητες του δεύτερου κτίτορα, αριστοκράτη και μεγάλου δρουγγαρίου (ανώτατου δικαστού) Στεφάνου, που ως μοναχός ονομάστηκε

Συμεών. Η δραστηριότητα του τελευταίου αποτυπώνεται στο περιχόμενο ενός εγγράφου του Πρώτου του Αγίου Όρους Παύλου, του έτους 1089, που αποτελεί και το μοναδικό τεκμήριο για την ιστορία της μονής Ξενοφώντος στα πρώιμα χρόνια του βίου της.

Σύμφωνα με αυτό, με επιχορήγηση του αυτοκράτορα Αλεξίου Α' Κομνηνού και ίδιους πόρους, ο Συμεών έδωσε στο πριν ημειρωμένο και ταπεινό μοναστήρι μορφή μνημειακού κτιριακού συγκροτήματος, ώστε στο εξής «ταίς μεγίσταις μοναίς αριθμείσθαι». Εκάλλυνε το καθολικό που είχε οικοδομήσει ο όσιος Ξενοφών, επεξέτεινε τον προϋπάρχοντα περίβολο, ενισχύοντας την προς τη θάλασσα οχύρωση με «φρούριο» και έκτισε μεγάλα οικήματα για τη διαμονή των μοναχών. Το ανακαινισμένο ίδρυμα εμπλούτισε με ιερά σκεύη και πολύτιμες εικόνες ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονταν και οι κοσμημένες με άργυρο και χρυσό εικόνες του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Δημητρίου. Στις αφιερώσεις προστέθηκε και βαρύτιμο περγαμινό Ευαγγέλιο, δώρο του αυτοκράτορα Αλεξίου Α' Κομνηνού, που πιθανόν θα μπορούσε να ταυτισθεί με εκείνο που ανήκε ως το 1836 στη μονή και απόκειται σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο. Συγχρόνως, αύξησε την

περιουσία της κυρίως στην περιοχή της Χαλκιδικής.

Από τον 12ο και ως τις αρχές του 14ου αιώνα, η ιστορία της μονής παραμένει σκοτεινή· είναι γνωστά μόνον τα ονόματα ορισμένων ηγουμένων. Νέα περίοδος ακμής και πνευματικής ακτινοβολίας, όπως και για το σύνολο των μονών του Αθω, αρχίζει στον 14ο αιώνα. Ηδη από το 1300 χαρακτηρίζεται πλέον «βασιλική μονή», η περιουσία της στη Μακεδονία αλλά και στην πόλη της Θεσσαλονίκης αυξάνεται θεαματικά και κατοχυρώνεται με χρυσόβουλα Βυζαντινών αυτοκρατόρων (Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος, 1322) και άλλων ηγεμόνων (Στέφανος Δουσάν, 1352). Εκτεταμένες επεμβάσεις συντελούνται στο κτιριακό συγκρότημα, με κυριότερη γνωστή την οικοδόμηση και ιστόρηση του παρεκκλησίου του Αγίου Δημητρίου. Στις αρχές του 15ου αιώνα, στα πρόθυρα της οθωμανικής κατακτήσεως, αρχίζει μία νέα κάμψη, που τεκμαίρεται από τον σχετικά μικρό αριθμό μοναχών (30-40) που εγκαταβιούν στη μονή.

Η οθωμανική κατάκτηση

Το 1423 το Άγιον Όρος πέρασε οριστικά στην οθωμανική επικράτεια, δημιουργώντας αρνητικές ε-

πιπτώσεις για το σύνολο των μονών. Η βαθύτατη κρίση που διέρχεται η μονή Ξενοφώντος στις πρώτες δεκαετίες της κατάκτησης τερματίστηκε στα τέλη του 15ου αιώνα. Η σχετική ανάκαμψη εκδηλώνεται με ευρείας εκτάσεως δραστηριότητες για την ανακαίνιση, ανοικοδόμηση και ιστόρηση κτιρίων. Κτίζεται η δυτική πτέρυγα της μονής, και ιστορείται η τράπεζα, το καθολικό, η λιτή και η στεγασμένη, παλαιότερα, νότια εξωτερική πλευρά του καθολικού. Η δυνατότητα επεμβάσεων πρέπει να αποδοθεί κυρίως στην ανασυγκρότηση της κτηματικής περιουσίας και στις δωρεές ηγεμόνων και αξιωματούχων της Βλαχίας.

Παρά τις επιμέρους απώλειες, η μονή συνεχίζει να κατέχει μετόχια στις ίδιες περιοχές, όπως και στη βυζαντινή περίοδο. Οι ζωτικές για την επιβίωσή της κτήσεις στη Μακεδονία (κυρίως στην Καλαμαριά και στη Σιθωνία) αξιοποιούνται εκ νέου και σταδιακά επεκτείνονται. Η βοήθεια των Ρουμάνων ηγεμόνων εκδηλώνεται με ετήσιες τακτικές εισφορές και αφιερώσεις κτημάτων, με κυριότερη τη δωρεά από τον μοναχό Παχώμιο της σκήτης Roamba, το 1624.

Αξιοσημείωτη οικοδομική δραστηριότητα, αλλά και εκτέλεση καλ-

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Συνέχεια από την 5η σελίδα

λιτεχνικών έργων παρατηρείται στον 17ο αιώνα. Φιλοτεχνείται το ξυλόγλυπτο τέμπλο του παλαιού καθολικού, το οποίο και διευρύνεται, ιστορείται ο εξωνάρθηκας με δαπάνες του ηγεμόνα της Βλαχίας Ματθαίου Μπαρσάμπ και ενισχύεται η οχύρωση της μονής με την επέκταση ή την εκ βάθρων κατασκευή των πύργων της εισόδου.

Επί οκτώ δεκαετίες στον 18ο αιώνα η μονή διέρχεται μεγάλη οικονομική και δημογραφική κρίση. Καταπατήσεις κτημάτων, αυθαιρεσίες των οθωμανικών αρχών, βαρύτατα οικονομικά χρέη, ενδημικό φαινόμενο, οφειλόμενο κυρίως στην επιβολή έκτακτης φορολογίας και σε υπέρογκους δανεισμούς, δραματική μείωση του αριθμού των μοναχών, καθώς και οι αρνητικές συνέπειες της ιδιορρυθμίας, που είχε επικρατήσει σταδιακά ήδη από τον 16ο αιώνα ως εσωτερικό καθεστώς οργανώσεως του μοναστικού βίου, οδήγησαν λίγο μετά τα μέσα του αιώνα ακόμη και στην εμφάνιση διοικητικού κενού. Ετσι, λίγο πριν το 1784 η ολιγάριμη αδελφότητα των Ξενοφωντινών μοναχών αποφάσισε να επανέλθει στο αρχαίο κοινοβιακό καθεστώς.

Η ανάκαμψη του 18ου αιώνα

Ως πρώτος ηγούμενος επελέγη ο λόγιος και δραστήριο ιερομόναχος Παΐσιος από τη σκήτη των Καυσοκαλυβίων που καταγότων από τη Λέσβο. Προσωπικότητα με κύρος και απήχηση όχι μόνον μέσα στον Αθω, αλλά και στους φαναριώτικους κύκλους της Κωνσταντινούπολης και των αξιωματούχων των παραδουνάβιων ηγεμονιών της Μολδαβίας και της Βλαχίας, κατόρθωσε, με την αρωγή της οικογένειας του Κωνσταντινουπολίτη εμπόρου Δημητρίου Σκαναβή, να αντιμετωπίσει το βαρύτατο χρέος της μονής και να θέσει τις βάσεις για τη θεαματική ανάκαμψή της, δίνοντας τη δυνατότητα στους άμεσους διαδόχους του να συντηρήσουν και να επεκτείνουν το κτιριακό συγκρότημα προς τα βορειοδυτικά.

Η κοινοβιοποίηση της μονής Ξενοφώντος σηματοδότησε την απαρχή της αποκατάστασης των «αρχαίων θεσμών» και της επαναφοράς του κοινοβιακού βίου και σε άλλες μονές του Αγίου Ορους. Ως το 1813, έξι ακόμη μοναστήρια επέστρεψαν στο κοινοβιακό σύστημα, σε πολλά από τα οποία εξελέγησαν ηγούμενοι προερχόμενοι από τη μονή Ξενοφώντος.

Η ανοδική πορεία της Μονής, που συνεχίσθηκε και επί των διαδόχων του, ανακόπησε προσωρινά από έκτακτα γεγονότα στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα.

Το 1817, μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε μεγάλο τμήμα του νεόδμητου κτιριακού συγκροτήματος. Αποτεφρώθηκαν το ηγουμενείο, το σκευοφυλάκιο, το νοσοκομείο, το νέο αρχονταρίκι και τα κελιά των μοναχών. Συγχρόνως καταστράφηκε το μεγαλύτερο μέρος του αρχείου και της βιβλιοθήκης. «*Η ωραία*

οικοδομή εγένετο πάσα εις ημερο-νύχθιον εν πυρίκαυστος», αναφέρει χαρακτηριστικά ολοσφράγιστο γράμμα της Ιεράς Κοινότητας του Αγίου Ορους που εκδόθηκε για την άμεση οικονομική ενίσχυση προς αντιμετώπιση της συμφοράς. Στα ερείπια της μονής συνελήφθη η ιδέα όχι μόνον για την ανακατασκευή των κατεστραμμένων κτισμάτων, αλλά και για την οικοδόμηση ενός νέου μεγάλου καθολικού. Αρωγός στην υλοποίηση του φιλόδοξου αυτού σχεδίου ήλθε ο προ ολίγου αποσυρθείς στη μονή πρώην μητροπολίτης Σαμακοβίου Φιλόθεος.

Το μεγαλόπνοο οικοδομικό πρόγραμμα ανακόπηκε απότομα με την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, στην οποία οι Ξενοφωντινοί συμμετέσχον ενεργά. Ο μοναχός Γεδεών Ξενοφωντινός υπήρξε ένας από τους στενούς συνεργάτες του Εμμανουήλ Παπά και η μονή οχυρώθηκε για να αντιμετωπισθεί η τουρκική επίθεση. Το άδοξο τέλος του κινήματος στη Μακεδονία στοίχισε στη μονή, όπως και στα άλλα μοναστήρια, την εγκατάσταση φρουράς και την καταβολή βαρύτατου έκτακτου φόρου. Την ίδια περίοδο το Μαρτυρολόγιο της Εκκλησίας εμπλουτίσθηκε με τα ονόματα τεσσάρων Ξενοφωντινών νεομαρτύρων. Στις 10 Απριλίου 1821, θανατώθηκε *υπέρ ευσεβείας* στην Κωνσταντινούπολη ο μοναχός Χρύσανθος και, πιθανόν λίγο αργότερα στα όρια της μονής, καταγράφεται το μαρτύριο του τραπεζάρη Νοεφύτου, του μοναχού Ισαάκ και του γέροντος Ξενοφώντος.

Η συνέχιση της οικοδόμησης και η διακόσμηση του νέου εντυπωσιακών διαστάσεων καθολικού, η αύξηση του αριθμού των μοναχών και η οικονομική ευμάρεια σηματοδοτούν την πορεία της μονής ως και μετά τα μέσα του 19ου αιώνα. Στη συνέχεια όμως η δήμευση των μετοχιών της Ρουμανίας το 1863 και η μακρόχρονη εσωτερική διοικητική αρρυθμία που ακολούθησε οδήγησαν σταδιακά σε νέα παρακμή.

Η απελευθέρωση του Αγίου Ορους από τα ελληνικά στρατεύματα το 1912 δεν φαίνεται να συνέβαλε ουσιαστικά στην ανάκαμψη της μονής. Μολονότι στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα ο αριθμός των μοναχών φαίνεται να αυξάνει (124 μοναχοί το 1913, 138 το 1928), η παρατεινόμενη διοικητική αρρυθμία και η οικονομική δυσπραγία οδηγούν σε περαιτέρω παρακμή. Η κρίση επιταχύνθηκε στην προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου δεκαετία, όταν, λόγω των μαζικών απαλλοτριώσεων των αγιορειτικών κτημάτων υπέρ των προσφύγων της Μικράς Ασίας, απώλεσε τα περισσότερα από τα μεγάλα παραγωγικά αγροτικά μετόχια στις περιοχές της Θεσσαλονίκης (Καλαμαριά) και της Χαλκιδικής. Μετά τα μέσα του αιώνα, η γενικότερη δημογραφική γήρανση του μοναστικού πληθυσμού του Αθω επηρέασε δραματικά και τη μονή Ξενοφώντος. Η κρίση ανακόπηκε το 1976, με την εγκατάσταση νέας, δυναμικής και δραστήριας αδελφότητας μοναχών και τα συστηματικά έργα ανασυγκροτήσεως που αναλήφθηκαν έκτοτε.

**Ιερά Μονή
Ξενοφώντος.
Ανατολική άποψη.**

